

KÁRPÁTALJAI GÖRÖG KATOLIKUSOK AZ ILLEGALITÁS ÉVEIBEN

A görög katolikus hívek szertartásukban és hagyományukban teljes egészében a keleti (bizánci-görög) rítus szerint élnek, hitben és egyház-szervezetben azonban a római katolikus egyházhoz tartoznak.

1945 előtt a kárpátaljai görög katolikus egyház Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye néven a történelmi Magyarország része volt. A néphagyomány szerint már a tatárjárás idején, 1646-ban fennállt, az Ungvári Unió felvétele után egyesült Rómával. Alapítása óta különleges státust élvez: Ecclesia sui iuris, azaz önálló egyházmegye, közvetlenül a Vatikánnak alárendelve. Teljesen önálló joghatósággal bíró egyházmegyének a Szent-szék 1771-ben ismerte el. A XVIII. században Mária Terézia a munkácsi püspökségnek adta az ungvári jezsuiták templomát és rendházát. Ezután költözött át a püspökség Ungvárra, de az egyházmegye neve továbbra is a régi, munkácsi maradt. A püspökség a XX. század első felében jelentősen fejlődött Gebé Péter (1924–1931) és Sztojka Sándor (1932–1943) vezetése alatt is.

A második világháború után vidékünk a Szovjetunió része lett. Az államhatalom részéről megtorlás kezdődött az itt működő egyházak ellen. A szovjet hatóságok megsemmisítő szándéka leginkább a görög katolikus püspökséget, papjait és híveit sújtotta, mivel ők elleneztek a vidék Szovjetunió általi bekebelezését. A sztálini önkényuralom célja egyértelmű volt: kiszakítani a kárpátaljai görög katolikus egyházat a római pápa fennhatóságából, és a moszkvai ortodox pátriárka, a szovjethatalom hűségese szolgálója alá rendelni.

Az intézkedések főleg a pápához hű papokat sújtották, akik nem voltak hajlandók az aposztáziára, azaz hitük megtagadásával az ortodox vallásra való áttérésre. Mivel Romzsa Tódor püspök (1944-től püspök) nem tagadta meg a Szentszékkel az egységet, az egyházmegyét és papjait pedig felkészítette a kitarásra, Manajló Mária Teofilia Szent Bazil rendi apáca visszaemlékezése szerint a titkosszolgálati szervek 1947 októberének végén merényletet követtek el ellene. A püspök könnyű lovaskocsijába teljes sebességgel belerohant egy Studebaker típusú szovjet katonai teherautó. Ezt a gépkocsit követte egy másik teherautó, amelynek utasai leugráltak és vasdorongokkal ütlegelték a főpásztort. Romzsa Tódor azonban ekkor még életben maradt, kórházba szállították. 1947. november 1-jén a kórházban megmérgezték, valószínűleg ciánkálival. Hivatalosan agyvérzést állapítottak meg nála.

A vallás nyilvános tevékenységét korlátozták, templomait átadták a pravoszlávoknak. Mindazokat, akik nem nyugodtak bele egyházuk likvidálásába, hitüket nem tagadták meg, letartóztatták és elítélték vagy ítélet nélkül kivégezték. 1945–1949 között a 424-ből 35 görög katolikus pap lett a vallásüldözés áldozata.

Közülük 2 lelkészt agyonlőttek; 10 főt 1-től 8 évig terjedő kényszermunkára, 12 főt 10 évre, 11 főt 20-25 évre, valamint polgári jogfosztásra, vagyonelkobzásra ítélték. Tizenegy pap nem tért haza, ők meghaltak a rabságban. A többieket az 1950–60-as években engedték csak haza. A 35 lelkész között volt Volosin Ágoston is, aki rabságban halt meg 1946-ban.

Voltak olyan görög katolikus papok – szám szerint 143 fő –, akik emigráltak. A legtöbben Csehszlovákiában rekedtek még 1938-ban vagy azután távoztak oda (117 fő, 82%). Magyarországra 10 fő (7%), az USA-ba 12 fő (8%), Romániába 4 fő (3%) 1944 után emigrált.

1945–46-ban már nem engedélyezték az iskolai hittanoktatást, az egyházi, a parochiális és a felekezeti iskolai vagyont államosították, az egyházközösségek működése címén magas jövedelmi adókat vetettek ki.

1949. február 17-én betiltották a munkácsi püspökség nyilvános működését. Dr. Ortutay Elemér pap, teológiai tanár szerint akkor a parochiák száma 265 volt, a papoké 350, akiknek túlnyomó többsége nő, családos ember. A hívek száma 450 000 fő, ebből 28 000 magyar, 16 000 román, kis százalékban szlovák; a túlnyomó többség ruszin nemzetiségű volt. Az egyházmegye papi szemináriumát, női és férfi tanítóképzőjét, árvaházát, kollégiumát és levéltárát szintén felszámolták, az ungvári püspöki palotát elvették az egyháztól.

1949 februárjától újra kezdődött az ítéletek sorozata. Zárt, rövid tárgyalások voltak, úgynevezett „népbíróság” ítélezett. Ha a vádlott beismerte, hogy görög katolikus pap, akkor 10 vagy 25 évi kényszermunkára, valamint polgári jogfosztásra, vagyonelkobzásra ítélték. 1952 júniusáig, amikor befejeződött a száműzések sorozata, 94 lelkészt ítélték el: 7 főt 10, 81 főt 25 évre; 5 pap bujkált, egy papot, Orosz Pétert pedig, akit 1944-ben, titokban püspökké szenteltek, agyonlőtt egy milicista. Az elítélteket az 1950-es évektől az 1960-as évekig fokozatosan engedték haza, 16 fő meghalt a munkatáborokban.

Bendász István, Felsőveresmart parochusa, dombói kerületi esperes, a későbbi neves történész szintén az elhurcolt papok között volt. 25 évi kényszermunkára ítélték. Ő Vorkután töltötte büntetését, paptársai pedig Karagandában, Ábezben és Szibéria különböző lágereiben. Fogságának éveiben titkos naplót vezetett, és azt kalandos úton eljuttatta családjához. Lágeri naplóját *Öt év a szögesdrót mögött* címmel adták ki 1991-ben.

46 hithű papot nem vittek el, ők illegálisan működtek tovább. Teológiai végzettségük ellenére alacsony beosztásban kellett helytállniuk

munkahelyükön, minimális bérért. Állandóan figyelték őket. Gyengültek a hitközösségek. Egyesek a római katolikus templomokat választották; mások ragaszkodtak őseik templomához, ortodox liturgiát hallgattak; sokan abbahagyták hitük gyakorlását és később különböző szekták áldozataivá lettek, igazolva Bendász Dániel szavait: „A hit ellensége nem a tudás, hanem a tudatlanság.”

1949 januárjától a papok egy része áttért a pravoszláv hitre. Többségüknél lelki terrort alkalmaztak, de Bendász Dániel szerint olyan esetekről is beszélnek, hogy fizikailag bántalmazták őket. A továbbiakban semmi bántódás nem érte az aposztatákat. 131 lelkész tért át. Közülük a rendszerváltozásig 48 fő (37%) elhunyt, 42 fő (32%) megmaradt pravoszlávnak, 41 fő (31%) visszatért a görög katolikus hitre.

A visszatérésben megfigyelhető némi ingadozás. 1949-ben 2, az 1950-es években 17, az 1960-as években 5, az 1970-es években 9, az 1980-as években és 1990-ben pedig 4-4 pap tért vissza; a legtöbben 1953-ban és 1956-ban, ami összefügghet Sztálin halálával. Hruscsov idején csökkenés állt be, majd a Brezsnyev-éra közepén újra némi növekedés következett (brezsnyevi politika), amit aztán ismét csökkenés váltott fel.

Az aposztáziának aláíró papok egyébként mindig azt hangoztatták, hogy ők továbbra is ugyanolyanok, mint korábban. Azt állították magukról, hogy ők „regisztrálva vannak”. Az ötvenes években azonban voltak olyanok, akik a „pravoszláviában” aktívak voltak. A nép sok esetben abban a hitben élt, hogy megmaradt görög katolikusnak, csak hivatalosan volt ortodoxnak bejegyezve.

Romzsa Tódor (2001-ben boldoggá avatták) halála után apostoli adminisztrátor nélkül maradt az egyház. A hivatalosan kanonok Chira Sándort tekintették vezetőnek, aki száműzetésből, Karagandából látta el az egyházmegye püspöki teendőit. Püspök voltát csak 1983-ban, a halálos ágyán engedte nyilvánosságra hozni. (Chira Sándort 1945. december 30-án szentelte püspökké Romzsa Tódor.)

Idehaza Murányi Miklós apostoli vikárius, püspöki irodaigazgató, teológiai tanár szervezte az egyház újjászületését, megerősödését és az illegális papképzést.

Az illegálításban 50 papot és id. Szabó Konstantin (1977), Szemedi János (1978), Holovács József (1983) személyében 3 püspököt szenteltek fel. Nagy meglepetés érte az egyházmegyét, amikor Szafron Dmíterko ivanofrankovszki püspök 1988-ban Lembergben püspökké szentelte Margitics Iván áldozópapot Kárpátalja részére.

Az ún. peresztrojka nem hozott javulást a görög katolikus egyház számára, sőt, a hatóságok részéről egyre gyakoribbá váltak a zaklatások.

Elkeserítő volt a 80-as években a papi hivatás iránti közöny is. Ekkor már érezte hatását az állami iskolák vallásellenes oktatásának szelleme. Dr. Ortutay Elemér és Holovács József lakását csak néhány papjelölt látogatta. Majdnem öt éven át nem volt papszentelés sem. Majd 1986-ban Dr. Ortutay Elemér ifj. Szabó Konstantin klerikust ajánlotta a papszentelésre.

Szemedi János titokban felszentelt püspök 1987. augusztus 24-én Dr. Ortutay Elemér lakásán pappá szentelte Berecz Lászlót, aki 1990-től 2000-ig Makkosjánosí parochusa volt.

Az 1980-as évek végén a Galíciában élő ukránok körében mozgalom indult az unitus egyház visszaállítása érdekében. 1988 nagypéntekén Ungváron, a Kálvária-dombon megtartották az 1949 óta első nyilvános szentmisét. Ettől kedve itt és Kárpátalja-szerte, temetőben, templomkertekben vasárnaponként és minden egyházi ünnepen összegyűltek a görög katolikus hívek. Szemedi János megyéspüspök 1989 novemberében celebrálta első püspöki szentmiséjét.

1989. december 13-án jelent meg a szovjet kormány rendelete, mely hatályon kívül helyezte a görög katolikus egyház működését betiltó 1949. évi rendeletet. Bendász Dánielt idézve: az egyházmegye „megfogyva bár, de törve nem”, hatalmas erkölcsi értékekkel gazdagodva fokozatosan kilépett az illegalitásból. Rehabilitációja a mai napig sem történt meg, vagyis – Bendász Dániel adatai szerint – 227 templom még mindig az ortodox hívek birtokában van.

1990 tavaszán megkezdte működését az új papi szeminárium. Ugyanezen év júniusában, a Rómában tartott szinóduson Margitics Iván segédpüspök javasolta a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegyének a Lembergi Érsekséghez való csatolását, Szemedi János megyéspüspök és Holovács József segédpüspök azonban kategorikusan elutasította az okirat aláírását, mivel a csatolás következményeként megszűnt volna a különleges státus.

1991-ben a görög katolikusoknak sikerült visszakapni az ungvári székesegyházat. Bendász Dániel adatai szerint napjainkban (1999-es adat) Kárpátalján 290 bejegyzett görög katolikus egyházközség működik; templomaik száma 119, amelyekben 117 felszentelt pap látja el a híveket. A megyei tanács határozata szerint az egykor elkobzott 78 görög katolikus templomot közösen kellene használni, de 66 templomot a mai napig csak ortodox hívek használnak.

Bendász Dániel szerint Kárpátalján ma megközelítőleg 350 000 görög katolikus él. Ebből 23-25 000 fő magyar nemzetiségű. Más források szerint a hívek száma ennél jóval kevesebb, 220 000 fő, közülük magyar nemzetiségű kb. 15 000 fő. Az egyházmegye 16 esperesi kerületből épül fel.

BIBLIOGRÁFIA:

1. БЕНДАС ДАНИІЛ: Діяльність греко-католицьких священиків Закарпаття під час репресій Церкви радянською владою. – Важливі віхи в історії Мукачівської Греко-Католицької Єпархії. Ужгород, 1998.
2. BENDÁSZ ISTVÁN–BENDÁSZ DÁNIEL: *Hehelyállás és tanúségtétel*. Galéria–Écriture Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.
3. BENDÁSZ ISTVÁN: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.
4. BENDÁSZ ISTVÁN: *Őt év a szögesdrót mögött*. Aggionamento Könyvkiadó, Budapest, 1991.
5. BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1997.
6. HETÉNYI VARGA KÁROLY: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. Lámpás Kiadó, Abaliget, 1992.
7. Internet: <http://www.communio.hu/ppek/k127.htm>, 2005.
8. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.
9. MOLNÁR JÓZSEF–MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, 2005.
10. MÓRICZ KÁLMÁN: *Ébredező, lábadozó egyház*. Kárpátalja, II. évf. 13. szám, 1991.
11. MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja történelmi eseményeinek kronológiája (1918–1994)*. Hatodik Síp, VII.évfolyam, 1995.
12. MÓRICZ KÁLMÁN: *Van fontosabb is, mint a rongy életünk*. Kárpátalja, II. évf. 19. szám, 1991.
13. *Munkácsyegyházmegyei körlevelek*. I/1944.
14. ORTUTAY ELEMÉR: *A kárpátaljai görög katolikus egyház helyzete, a vallás és a kisebbségi magyar sors*. Görögkatolikus Szemle, Nyíregyháza, 1993.
15. PIRIGYI ISTVÁN: *In memoriam Bendász István*. Megmaradni, Karácsonfalva, 2004.VII–VIII.
16. PUSKÁS LÁSZLÓ: *Romzsa Tódor élete és halála*. Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza, 1998.
17. SZABÓ KONSTANTIN: *Ilyen még nem volt....* Görögkatolikus Szemle, I. évf. 7. szám, Nyíregyháza, 1990.
18. SZABÓ LÁSZLÓ: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
19. САБОВ ЮРІЙ: Здобутки і проблеми в відносинах з державою греко-католицької церкви на Закарпатті. Регіональні студії, Ужгород, 2001.
20. TÖRÖK JÓZSEF–LEGEZA LÁSZLÓ: *A 350 éves papnevelő intézet*. Budapest, 1998.
21. *Történelmi Világtatlasz*. Cartographia Kft., Budapest, 2001.
22. UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 1994.
23. ZSÁTKOVICS KÁLMÁN: *A munkácsi papnevelő iskola*. Görög-katolikus Szemle, 33. szám, Nyíregyháza, 1910.

ADATKÖZLŐK:

1. Bendász Dániel, a Beregszászi Esperesi Kerület esperese (szül. 1938), Nagyszőlős.
2. Egressy Miklós, görög katolikus pap (szül. 1964), Makkosjánosi.
3. Berecz László, görög katolikus pap (1929–2005), Szerednye.